

РОЗДІЛ 4

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 377(477.87)

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ЗАКАРПАТТІ (1919–1939 рр.)

Дацків І.Є.,

*здобувач кафедри педагогіки та психології, викладач іноземної мови
Природничо-гумітарного коледжу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Розлуцька Г.М.,

*канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті розкрито особливості діяльності професійних навчальних закладів у Закарпатті міжвоєнного періоду. Виявлено, що творчого використання потребують такі надбання закарпатської професійної освіти досліджуваного періоду, як співпраця педагогів, державних структур, підприємців, громадських організацій, товариств тощо; залучення до викладання у закладах професійної освіти викладачів-практиків; збалансування обсягів підготовки кадрів до потреб ринку праці тощо.

Ключові слова: професійна освіта, навчальний процес, Закарпаття.

В статье раскрыты особенности деятельности профессиональных учебных заведений в Закарпатье межвоенного периода. Определено, что в творческом использовании нуждаются такие достижения закарпатского профессионального образования исследуемого периода, как сотрудничество педагогов, государственных структур, предпринимателей, общественных организаций и обществ и т.п.; привлечение к преподаванию в учреждениях профессионального образования преподавателей-практиков; сбалансирования объемов подготовки кадров к потребностям рынка труда и т.п.

Ключевые слова: профессиональное образование, учебный процесс, Закарпатье.

Datskiv I.YE., Rozlutska G.M. THE USE OF PROFESSIONAL EDUCATION INSTITUTIONS' EXPERIENCE IN TRANSCARPATHIA (1919-1939)

The article reveals the peculiarities of professional education institutions in Transcarpathia in the interwar period. It was found out that some attainments of Carpathian vocational education during the interwar period require creative use: the cooperation of teachers, government agencies, entrepreneurs, non-governmental organizations and associations, etc; the teachers and practitioners involvement in the teaching process of vocational institutions; balancing the amount of specialists to labor market needs.

Key words: professional/vocational education, educational process, interwar period, Transcarpathia.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення орієнтація на побудову цілісної системи неперервної професійної освіти, що відповідає національним потребам і світовим тенденціям, передбачає підготовку спеціалістів на засадах діяльнісного, компетентнісного та особистісно зорієнтованого підходів. Нові умови суспільного розвитку потребують змін у процесі формування потенційних кадрів на ринку праці. Однак підвищення якості фахової підготовки неможливе без осмислення педагогічної спадщини минулого та використання досвіду попередніх поколінь для формування практичних умінь і навичок фахівців відповідно до сучасних суспільних потреб.

Проблему підготовки кваліфікованих конкурентоздатних кадрів, готових до якісного виконання своїх професійних обов'язків в умовах кризового стану економіки, неможливо розв'язати спираючись

лише на зарубіжний досвід і гранти. Вважаємо, що розв'язанню цієї проблеми покликаний сприяти передусім апробований історичний регіональний досвід. Творчого переосмислення вимагають досягнення у розвитку професійної освіти в Закарпатті міжвоєнного періоду, адже, напрацьований унікальний досвід практичного застосування засад європейської демократії у всіх сферах суспільного розвитку, зокрема в галузі збалансування підготовки кадрів в системі професійної освіти та потреб економіки в умовах суспільно-політичної та соціально-економічної реорганізації. Між метою і завданнями тодішньої та сучасної систем професійної освіти існує певна схожість. Перехідний період, гібридна модель освіти, нестача управлінського державного ресурсу потребують об'єднаних зусиль крайових органів влади, громадськості, підприємців заради виведення

професійної освіти на рівень сусідніх європейських держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук ефективних механізмів входження професійної освіти України в єдиний європейський простір став наріжним каменем наукових пошуків (В. Андрущенко, В. Геєць, М. Згуровський, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, Н. Ничкало та ін.). Філософські проблеми професійної освіти розглядали у своїх дослідженнях В. Андрущенко, Б. Вульфсон, Б. Гершунський, В. Гінецінський, Д. Дзвінчук, І. Зязюн, В. Лутай, В. Скотний та ін. Історико-педагогічному аспекту становлення і розвитку закарпатської освіти присвячено ряд праць, зокрема: тенденції розвитку українського шкільництва та педагогічної думки (М. Євтух, В. Кемінь, В. Росул); педагогічна і культурно-освітня діяльність громадських організацій (М. Баяновська, О. Яцина); проблеми громадянського (О. Бенца), національно-патріотичного (М. Кухта) та полікультурного виховання молоді у міжвоєнний період (Г. Розлуцька); формування естетичного смаку (М. Зимомря, Т. Цибар); виховання і навчання дітей дошкільного віку (Г. Реґо), особливості становлення і розвитку шкільної (Л. Мальяр, Н. Марфинець, О. Фізеші, О. Химинець) та мистецької освіти (І. Небесник, Т. Росул, О. Юрош). полікультурної освіти батьків (О. Добош, Г. Розлуцька) та ін.

Мета статті полягає у виявленні можливості творчого використання прогресивного історичного досвіду діяльності професійних навчальних закладів у Закарпатті міжвоєнного періоду в умовах сучасних трансформацій в Україні.

Виклад результатів дослідження. До навчальних закладів з підготовки професійних кадрів для економіки й управління господарством Підкарпатської Русі (офіційна назва Закарпаття у 1919-1939 рр.) належали передовсім державні торгівельно-економічні школи. Перші заклади для підготовки фахівців із торгівельної справи виникли в Закарпатті ще за часів Австро-Угорщини, зокрема це Ужгородська та Мукачівська трикласні торгівельні школи. Відомо, що у 1915 р. була заснована Ужгородська торгівельна школа з мадярською мовою навчання, яка на 50% фінансувалася з державного бюджету, а решта – з коштів спеціального фонду. Школа здійснювала підготовку 25-30 спеціалістів для торгівлі та фінансових установ упродовж трирічного терміну навчання. Подібного типу навчальний заклад функціонував і в Мукачеві, хоча державного фінансування він не отримував. У школах, які мали статус міських, навчалися здебільшого діти багатих євреїв (70 – 80% від загальної кількості студентів), тому вони розвивалися за рахунок спонсорських внесків і коштів меценатів. Однак, угорську мову як рідну визнавали 96% студентів, що дозволяло їм збільшити можливості реалізації у майбутній професії. Діяльність багатьох шкіл була призупинена через відсутність викладацьких кадрів. У результаті суспільно-політичних змін «велика частина учительства виїхала до Угорщини, отже, потрібно було починати організацію торгівельних шкіл спочатку,

без кваліфікованих викладачів і без відповідних наукових засобів» [8, с. 1].

Студентів, які впродовж року досягнули високих результатів у навчанні, адміністрація закладів нагороджувала чехословацьким дукатом, який засвідчував їхнє визнання професорським складом за наполегливу працю і свідоме навчання, зразкову поведінку й активну участь у шкільному житті. Крім цього за високі навчальні досягнення студентів заохочували державними або спонсорськими стипендіями та надавали пільги при оплаті за різні види освітніх послуг. Студентів, які безвідповідально ставилися до навчання, карали різними способами: від штрафу до виключення зі школи. Молодь, яка потребувала житло, мала змогу проживати у державних і приватних інтернатах або винаймати окреме житло. Дирекція торгівельних шкіл намагалася забезпечити студентів основними засобами навчання і додатковою літературою. Варто також зазначити, що адміністрація і професорсько-викладацький склад шкіл великого значення надавали національно-патріотичному вихованню та різнобічному розвитку студентів.

Скрутне матеріальне становище зумовило ефективне використання навчальних потужностей торгівельних навчальних закладів для фахової підготовки різного рівня і форм. Так, навчальна база торгівельної школи в Ужгороді заклала підґрунтя для організації у 1922 р. Державної руської торгівельної академії. До 1925 р. діяльністю новоствореного навчального закладу керував відомий освітній та політичний діяч Підкарпатської Русі, пропагандист української культури А. Штефан. Розширена за його активної участі матеріально-технічна база торгівельної академії давала змогу здійснювати підготовку висококваліфікованих фахівців для підприємств, державних і фінансових установ. А. Штефан, як патріот рідного краю та популяризатор української національної ідеї, був ініціатором створення при академії молодіжного осередку товариства «Пласт», учительського й учнівського хорів, які поширювали рідне слово і культуру серед місцевого населення.

Період становлення і розвитку Мукачівської державної торгівельної академії пов'язаний з громадською, адміністративною та педагогічною діяльністю А. Штефана, який впродовж 1925 – 1938 рр. обіймав посаду директора. «Мукачівська торгівельна академія під керівництвом А. Штефана стала не тільки провідною професійною школою з підготовки фахівців для банківських установ, страхових організацій, кредитних спілок, підприємств, кооперативів тощо, а й центром формування національної свідомості українців» [10, с. 178]. А. Штефан був оборонцем української національної ідеї, тому Мукачівська торгівельна академія стала осередком українського націоналізму.

Мукачівська торгівельна академія здійснювала якісну професійну підготовку, тому труднощі навчання компенсувалися перевагами при майбутньому працевлаштуванні її випускників. Як свідчить аналіз літературних джерел, випускники академії користувалися значним попитом на ринку праці.

Зокрема, потенційними роботодавцями для випускників були різноманітні торгівельно-економічні установи різних форм власності: Союз словацьких кредитних інститутів для Словащини та Підкарпатської Русі в Братиславі, Дирекція залізниць у Кошице, деревоторгова фірма «Дредома» та Земський банк у Братиславі, Чехо-Словацький національний банк та Міська ощадна каса в Празі та ін. [12]. Крім цього, на той час потреби Підкарпатської Русі в урядовцях становили близько 8500 осіб, тому освічені молоді фахівці активно працевлаштовувалися у державні установи: земський уряд Підкарпатської Русі, окружний уряд Ужгородського округу, крайовий та окружний суди, головне крайове фінансове управління, фінансова прокуратура, податковий уряд і податкова інспекція, управління з контролю доходів, управління державних лісів і земель, державна біржа праці та інші [2].

Високий рівень і якість фахового навчання у торгівельних закладах Підкарпатської Русі давала можливість студентській молоді підвищити кваліфікацію у вищих навчальних закладах, передовсім Празькому, Братиславському, Львівському, Будапештському, Віденському університетах. Наприклад, відомий випускник Мукачівської торгівельної академії, канцлер уряду Карпатської України в Празі В. Шандор у «Споминах» зазначав, що при складанні іспитів до Кардового університету він підтвердив високий рівень викладання в академії [12, с. 69].

У міжвоєнний період вже почали закладатись традиції соціальної підтримки та захисту молоді у процесі професійної підготовки. Наприклад, за високі показники в науці вихованки семінарії отримували «інтернатську знижку»: матеріальна допомога надавалася як для базового навчання, так і для отримання додаткових освітніх послуг (гри на музичних інструментах, співу, транспортних витрат тощо); при потребі дівчатам також надавалася медична допомога. «До послуг вихованок влітку для рекреацій і навчання були гарно облаштований город та парк греко-католицької резиденції» [4, с. 27].

Студентська молодь Підкарпатської Русі після закінчення професійних навчальних закладів отримувала рівні стартові можливості для економічної самостійності у подальшому житті. Свідченням зміни ціннісних орієнтирів у підкарпатському суспільстві вважаємо активізацію проявів соціального партнерства в усіх без виключення професійних навчальних закладах краю.

Співпраця державних органів, професійних навчальних закладів і громадськості реалізовувалася шляхом залучення до розв'язання освітніх проблем органів місцевого управління, громадських організацій, опікунських рад, батьківських об'єднань. Зокрема, на законодавчому рівні діяльність батьківських об'єднань при закладах освіти регламентувалася наказом Міністерства шкільництва і народної освіти за № 1516 від 19 травня 1930 р. «За перший рік дії цього наказу було створено близько половини тисячі навчальних закладів Підкарпатської Русі. Батьківські об'єднання опікувались забезпеченням

навчальними засобами дітей з бідних родин, організацією харчування у школах, медичним оглядом учнів, упорядкуванням майна навчального закладу тощо» [14, с. 29].

Наприкінці XIX ст. головним центром медичної освіти і практики на теренах Закарпаття вважалася лікарня під керівництвом А. Новака. При ній функціонувала школа акушерок -перший навчальний заклад краю, який здійснював професійну підготовку середнього медичного персоналу. Саме кооперація лікарні та навчального закладу забезпечували належні умови для професійного навчання. Будівля школи для акушерок була з'єднана спільним коридором з першим поверхом лікарні та гуртожитком, де учениці проживали й одночасно доглядали хворих [13, с. 7].

Інститут освіти та виховання пологових асистенток отримував значну допомогу, оскільки був державним навчальним закладом. Його розвитку сприяло Міністерство охорони здоров'я та фізичного виховання на чолі з д-ром Й. Довгим, д-ром Р. Бебр, д-ром Й. Тісо, д-ром Л. Чех та ін., в підпорядкуванні якого він безпосередньо перебував. Завдяки державній підтримці нове приміщення інституту було збудоване за останніми вимогами акушерської науки. В його структурі був «інтернат для учениць, лекційна аудиторія, два пологово-операційних зали, лабораторія і, головне, три діючі стаціонарні лікарняні відділення на 75 ліжок для породіль, гінекологічних і септичних хворих. Крім того, у розпорядженні лікарів було найновіше медичне обладнання, зокрема рентгенапарат і діатермія» [7, с. 78].

Як знаний фахівець у сфері акушерства та жіночих недуг, хірург В. Немець намагався постійно розширювати навчальні приміщення Інституту та його клінічної бази, що зумовило позитивну динаміку розвитку цього професійного навчального закладу. Якісні зміни також відбулися в курсовій підготовці акушерок: професійне навчання стало регулярним, проводилося згідно з розкладом у спеціально обладнаних навчальних приміщеннях, що дозволяли здійснювати клінічну практику.

Професійна освіта тісно пов'язана із зайнятістю через надання можливості всім бажаючим, незалежно від національності, релігійних і політичних уподобань, соціального статусу, тендерних особливостей на основі рівності й без дискримінації, розвивати і застосовувати свої здібності до праці у власних інтересах і відповідно до своїх прагнень, враховуючи потреби суспільства. Зростання матеріального добробуту населення у період Підкарпатської Русі забезпечувалося шляхом гармонізації потреб економіки у кваліфікованих фахівцях і створенням гнучкої та динамічної системи підготовки кадрів, включаючи координацію розвитку мережі навчальних закладів та неперервне вдосконалення нормативно-правового забезпечення професійної освіти. Саме у цей період відбулося становлення системи профорієнтаційної роботи завдяки створенню в Ужгороді центру з вибору професій, який проводив тестування й опитування молоді щодо сві-

домого вибору майбутньої професійної діяльності, рекламував у засобах масової інформації нові спеціальності та можливості їх набуття у професійних навчальних закладах краю.

Наукові розвідки психотехнічних досліджень вибору професій, проведені сучасниками серед молоді Підкарпатській Русі переконливо доводять, що після здобуття професійної кваліфікації внутрішня позиція випускників професійних навчальних закладів зазнавала якісних змін: трансформувалася & внутрішня система особистісних і професійних цінностей, розширювався світогляд, з'являлася потреба до самоствердження у новому соціальному статусі. Як зазначав С. Чегиль, випускники фахових шкіл виявляли вищий рівень розвитку практичних професійних навичок – спритності, активності, практичності, організованості, підприємливості та інші [11].

Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. в Закарпатті діяли два спеціально створені центри вибору професій, які підпорядковувалися земському опікунству молоді. Центри проводили тестування молоді щодо доцільного вибору професії, зокрема тести групового дослідження інтелігентності, духовних потреб людини та практичних навичок, вправності (майстерності), підприємливості. Результати проведених досліджень оприлюднювалися через радіомережу та на сторінках періодичних видань. Діагностуючи практичні професійні навички (вправність, підприємливість) у вихідців із історичних чеських та руських земель, дослідники встановили однаковий і навіть на 10%

вищий рівень їх сформованості у місцевої молоді [11, с. 18].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Позитивні політико-економічні перетворення призвели до еволюції суспільства в цілому і, зокрема, професійної освіти. З обранням професії та професійною освітою пов'язувався подальший життєвий шлях молодого людини. Професійну освіту молодь отримувала у різних типах професійних закладів, назви і статус яких швидко змінювалися: курси, школи, семінарії, інститути, академії та ін. Цінними для використання у сучасному освітньому просторі України вважаємо такі надбання закарпатської професійної освіти міжвоєнного періоду: державні гарантії професійної освіти у відповідності із власними уподобаннями та здібностями молоді, гнучкість і динамічність системи професійної освіти; збалансування обсягів підготовки кадрів до потреб ринку праці; здійснення професійної орієнтації; співпраця у організації навчально-виховного процесу у закладах професійної освіти педагогів, державних структур, церковнослужителів, підприємців, недержавних інституцій, громадських організацій і товариств тощо; залучення до викладання у закладах професійної освіти європейських викладачів-практиків; технічне переоснащення професійних навчальних закладів у відповідності до науково-технічного прогресу тощо.

Окремі аспекти розвитку системи професійної освіти можуть стати предметом наступних досліджень, зокрема взаємозв'язок виробничого навчання із теоретичними заняттями

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Бутурлакіна Т. Активізація та імплементація скоординованої співпраці між освітою, владою та громадою: професійний кадровий резерв і вмотивована молодь краю [Електронний ресурс] / Т. Бутурлакіна. – Режим доступу: www.dcz.gov.ua
2. Достал Я. Підкарпатська Русь (Закарпаття періоду Чехословацької Республіки 1919 -1938 рр.): путівник-довідник / Я. Достал ; перекл., упоряд., доповн. Ю. Фатули. – Ужгород : Карпати, 2014. – 132 с, іл.
3. Звіт греко-католицької учительської семінарії дівчат за шкільний рік 1933-1934. – Ужгород : Друкарня ОО. Василян, 1934. – 32 с.
4. Звіт греко-католицької учительської семінарії дівчат за шкільний рік 1935-1936. – Ужгород : Друкарня ОО. Василян, 1936. – 41 с.
5. Звіт державної торговельної школи за шкільний рік 1929-1930. – Ужгород, 1930. – 74 с.
6. Звіт державної торговельної школи за шкільний рік 1935-1936. – Ужгород, 1936. – 75 с.
7. Немець В. Розвиток акушерства на Підкарпатській Русі / Володимир Немець // Подкарпатская Русь за годы 1919-1936. – 1936. – С. 77-78.
8. Організація ремісничих доповнюючих шкіл на Підкарпатській Русі з 1920 – 1922. – Ужгород, 1922. -10 с.
9. Річний звіт фахових учнівських шкіл в Ужгороді в новій будівлі. – Ужгород, 1938. – 78 с.
10. Товканець Г. В. Розвиток економічної освіти у вищій школі Чехії і Словаччини у ХХ столітті: дис.... д. пед. наук: 13.00.01 / Г.В.Товканець. – К, 2014. -517 с.
11. Чегиль С. 10 докладов по радио / Степан Чегиль. – Ужгород : Типографія «Новина», 1936.-82 с.
12. Шандор В. Спомини. Карпатська Україна. 1938 – 1939 / В. Шандор. – Ужгород : МПП «Гржда», Карпатський Союз, Інк., Нью Йорк, 1996. – 396 с.
13. Němec V. Státní ústav pro vzdělání a vycvik porodnich asistentek v Uzhorodě v 1927-1936 / V. Němec. – Uzhorod, 1937. – 63 s.
14. Skolstvi na Podkarpatské Rusi v pfitomnosti. – Praha : Státní nakladatelstvi v Praze, 1933. – 52 s.